

Sünnî ve Zeydî Geleneğin Hadis Mirası: *Sünen-i Erbaa* ile *el-Emālî* Arasında Bir Mukayese¹

Mustafa Tanrıverdi²

Özet

Bu çalışma, Zeydî hadis literatürünün temel eserlerinden biri olan *el-Emālî*'yi, Sünnî hadis geleneğinin ana kaynakları arasında yer alan Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâ'î (ö. 303/915) ve İbn Mâce'ye (ö. 273/887) ait dört *es-Sünen* ile mukayeseye tabi tutması bakımından literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Aḥmed b. 'İsâ b. Zeyd (ö. 246/861), Zeydiyye'nin 3./9. asırdaki önemli isimlerinden birisidir. *el-Emālî* adlı eseri de mezhebin karakteristik özelliklerini ve hadis birikimini yansıtan önemli bir kaynak mesabesindedir. Bu eser, öncesi ve sonrasına ait müktesebat ile birlikte Zeydî geleneğin hadis altyapısını oluşturmaktadır. Ehl-i beyt imam ve muhaddislerinden gelen rivayet ve kavillerin yanı sıra Sünnî kültür havzasının önem atfettiği birtakım sahâbî ve râvilerden gelen hadislere de bünyesinde yer vermesi, eserin üzerinde durulması gereken bir özelliğidir. Bu bakımdan Zeydiyye nezdinde imtiyazlı bir konuma sahip olan *el-Emālî* ile Sünnî hadis literatürünün emsal örnekleri arasında sened tercihi ve metin seçkisi bakımından benzerlik ve farklılıkların tespiti önem arz etmektedir. Bahse konu eserlerin aynı yüzyıla ait olmaları, tertip bakımından sünen özelliği yansıtmaları, şekil ve üslup özellikleri itibarıyla birbirine yakın bir tasnif metoduna sahip olmaları ve temsil ettikleri geleneğin temel kaynakları sayılmaları gibi birçok ortak yönleri bulunması sebebiyle ihtiva ettikleri rivayet malzemesi bu çalışmada mukayeseli bir tahlile tabi tutulmaktadır. Böylece emsalleri olan *Sünen-i erbaa*'ya kıyasla farklı bir geleneğin hadis birikimini yansıtan *el-Emālî*'nin söz konusu dört sünen ile ne düzeyde paralellik arz ettiği ortaya konulmaktadır.

1 Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

2 Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mustafatanrıverdi@mu.edu.tr, 0000-0003-3329-0019

Giriş

Hadis tarihinin ilk dönemlerinden itibaren muhaddisler fikhî hüküm ihtiva eden rivayetlere özel önem vermişler ve söz konusu rivayet malzemesini bir araya getirmeye gayret göstermişlerdir. 3./9. asır itibarıyla hukûkî nitelik taşıyan hadislerin derlenmesi, sünen türünün gelişip yaygınlaşmasını sağlamıştır. Sünen nitelikli eserler fikhî perspektifle tasnif edilen ve ana hatlarıyla tahâret, zekât, namaz, oruç vb. gibi ahkâma dair rivayetlere çeşitli fikhî başlıklar altında yer vermektedir. Hadis alimlerinin ahkâm hadislerini ibâdât, muâmelât ve ukûbât gibi belli kategoriler altında derleme çabaları her bölgede sünen türü eserlerin çoğalmasına zemin hazırlamıştır.³ İçeriginden de anlaşılacağı üzere sünenlerin temel amacı hukuki konulara rehberlik eden ahkâm hadislerini bir araya getirmektir.⁴ Bu doğrultuda hadis tarihinin 2./8. asrından itibaren sünen tarzı birçok eser tasnif edilmiştir. Hadis tasnif ameliyesinin en yaygın asrı olarak kabul edilen 3./9. yüzyıla gelindiğinde sünen türünün en meşhur örneklerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bunlar ilerleyen süreçte gerek benimsedikleri metot gerekse hadis seçkileriyle temayüz eden eserlerdir. Bu türün en meşhur örnekleri arasında sayılan Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâ'î ve İbn Mâce'ye nispet edilen *es-Sünen*'ler, Sünnî hadis literatürünün ahkâma dair merfu hadisleri ihtiva eden kaynakları arasında yer almaktadır.⁵

Aynı asırlarda farklı bir siyasi ve itikadi anlayış benimseyen ekollerden biri olan Şîa bünyesinde de hadis kültür ve birikimine dair eserler görülmeye başlamıştır. Bunlardan biri hâkim Şîî geleneğe (İmâmiyye) mensup olmamakla beraber ortaya koyduğu kendine has kabul ve ölçütlerle önemli ölçüde özgün bir hüviyet arz eden Zeydiyye mezhebidir. Bu mezhep Zeyd b. 'Alî'nin (ö. 122/740) başlattığı isyanla birlikte ona siyasal yönden bir bağlılık hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla Kâsım er-Ressî'nin (ö. 246/860) katkılarıyla fikhî ve itikadî bir çerçeveye bürünmeye başlamış, Yahyâ b. Hüseyin (ö. 298/911) ile kurumsallaşarak müstakil bir gelenek halini almıştır. Zeydiyye; imametın 'Alî - Fâtıma neslinden hurûc ederek alenî bir şekilde kendisine biata çağırın takva, şecaat, zühd ve ilim gibi niteliklere

3 Ahkâm içerikli rivayet malzemesi ihtiva eden eserler için bk. Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, çev. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yayınları, 1994), 24-30.

4 Sünen literatürünün tasnif düzenini şekillendiren temel etkenlerin başında fıkıh kapsamındaki meselelerin rivayetler aracılığıyla ele alınması yaklaşımı bulunmaktadır. Bu bağlamda musannifler, şeri hükümlere ilişkin rivayetleri belirli konu başlıkları altında sistematik bir şekilde bir arada işlemeyi amaçlamışlardır. Dolayısıyla sünenler, hadis fikhının temel kaynaklarından biri olma niteliği taşımaktadır. Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005) 84-93, 199.

5 İsmail Lütü Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008), 106-123.

sahip kimselerin hakkı olduğunu savunan; masum imâm, mehdilik, takiyye, gizli bilgi, gaybet, ric'at ve taklidi reddeden, ictihadı önemseyen, sahâbenin en faziletlisi olarak gördüğü 'Alî b. Ebî Tâlib'i efdâl imam kabul ederken mefdûl imâm teorisi ile de sâbık halifelerin yönetiminin meşru olduğunu savunan, tekfirci yorumlardan ve aşırı söylemlerden uzak durmayı ilke edinmiş mutedil bir Şîî fırkadır.⁶

Zeydiyye, dönemsel inkıtalara rağmen günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Ayrıca imamları taklidi reddederek akli ve ictihadı önceleyen yönüyle İslam düşünce ve kültür tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Mezhebin kendine özgü bu dinamik ve akılcı yapısı başta kalam, hadis, usûl-i fıkıh, dil, nesep, fıkıh ve tefsir gibi ilim dallarına ait oldukça geniş bir literatür meydana getirmiştir.⁷ Öyle ki Zeydî imamların mezhep içinde özellikle 3./9. yüzyıldan itibaren yoğun bir ilmi faaliyet gerçekleştirdiği görülmektedir.⁸ Bu sayede mezhebin, tarih boyunca benimsediği algı ve yorum, takip ettiği çizgi, sahip olduğu görüş ve ortaya koyduğu zengin edebiyatla İslam düşüncesine önemli katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır.⁹

Zeydî geleneğin hadis literatürünü şekillendiren pek çok eser bulunmaktadır.¹⁰ Bu eserlerden *el-Emâlî* olarak bilinen *Kitâbu ra'bi's-şad* 'adlı

- 6 Zeydiyye'nin doğuşu, teşekkülü ve tarihçesi hakkında bk. Yusuf Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2007), 55-93.
- 7 Zeydilik, ictihadın terk edilerek imamların taklid edilmesine açık bir şekilde karşı çıkmaktadır. Bu durum, gelenekte ictihad mekanizmasının işlerliğinin bir göstergesidir. 'Abdullâh b. Muhammed Hamîdüddîn, *ez-Zeydiyye karâ'etun fi'l-meşrû' ve bahşun fi'l-mukerrenât* (Şan'â': Merkezu'r-Râid, 1424/2004), 93. Zeydî geleneğe ait birikime son zamanlarda artan akademik ilgi sevindirici olsa da mezhebe ait literatürün önemli bir kısmı muhtelif kütüphanelerde hala yazma halindedir. Yemen'in tanınmış araştırmacılarından 'Abdusselâm b. 'Abbâs el-Vecîh'in (1957-2022) ülkenin farklı şehirlerindeki özel kütüphanelerde yer alan yaklaşık üç bin yazma eseri kapsayan bir fihrist çalışması için bk. 'Abdusselâm b. 'Abbâs el-Vecîh, *Maşâdiru't-Turâğ fi'l-Mektebeti'l-Hâşşa fi'l-Yemen* ('Ammân: Mu'essesetu'l-İmâm Zeyd b. 'Alî eş-Şekâfiyye, 1422/2002).
- 8 Zeydî imamlar, temel meselelerde Zeyd b. 'Alî'nin benimsediği ilkeleri esas almış olmakla birlikte fikhî görüşlerin geliştirilmesinde taklide bağlı kalmamış ve daha bağımsız bir metodolojik yaklaşım benimsemişlerdir. Zeydî imamlarının taklidi haram olarak kabul eden ve akla büyük önem atfeden yaklaşımları, mezhep içerisinde kayda değer bir entelektüel dinamizm ortaya çıkarmıştır. Alî b. Abdilkerîm el-Fuẓayl, *ez-Zeydiyye nazariyye ve taṭbîk* ('Ammân: Cem'iyetu 'Ummâlî'l-Metâbi'i't-Te'avuniyye, 1405/1985), 11. Nitekim Hâdî İlelhaK Yahyâ b. Hüseyin pek çok fikhî meselede İmam Zeyd'e muhalefet etmiştir. Farklı görüşleri için bk. Ahmed Mahmûd Şubhî, *Fî 'ilmi'l-Kelâm Dirâsetu'l-felsefiyye li'arâ'i'l-fıraki'l-İslâmiyye* (Beyrût: Dâru'n-Nehzati'l-'Arabiyye, 1991), 3/144-150.
- 9 Zeydiyye mezhebinin ilk dönemlerinde akıl ve ictihad mekanizmasının etkili bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemdeki Zeydî fakih ve muhaddislerin, rivayetleri metin ve muhteva açısından tenkide tabi tuttukları ve delil olarak Kur'ân, akıl ve sünnet prensiplerini bir bütün olarak isnada önceledikleri görülmektedir. Ayrıntı için bk. Kadir Demirci, *Zeydiyye ve Hadis*, ed. Atilla Atık (Ankara: Gece Akademi, 2019), 190-226.
- 10 İlk yedi asırda Zeydî geleneğin hadis birikimine dair önde gelen şahıs ve eserlere ilişkin bk.

eser, erken dönem Zeydiyye'nin karakteristik özelliklerini ve hadis birikimini yansıtan önemli bir kaynak mesabesinde. Musannıfı Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, Zeydî oluşumun 3./9. asırdaki önde gelen muhaddis ve fakihlerinden birisidir. Ahmed b. 'İsâ 158/775'de kuvvetle muhtemel Kûfe'de doğmuş, 247/861 Basra'da vefat etmiştir. Çocukluğundan itibaren Kûfe'de Ehl-i Beyt âlimlerinin meclislerinde yetişmiştir. Babasının vefatı sonrası gelişen birtakım siyasi ve sosyal şartlar nedeniyle Kûfe'den ayrılmıştır. Yirmili yaşlarında adının Abbâsî yönetimi karşıtı hareketlerle anılması sonucu uzun bir süre farklı şehirlerde gizlenmek zorunda kalmıştır.¹¹ Onun Kûfe'den sonra Medine, Bağdat, Vâsıt, Abadan, Rey, Ahvaz ve Basra gibi muhtelif şehirlerde yaşadığı bilinmektedir. Çağdaşlarının aksine içinde bulunduğu koşullar hoca-talebe ağının sınırlı kalmasına neden olmuştur.¹² Muhammed b. Bekr el-Hemedânî (ö. 171/788) ve Huseyn b. 'Ulvân el-Kûfî'den (ö. 210/826) nakillerde bulunmuş, kendisinden de öğrencileri 'Alî ve Muhammed'in yanı sıra üzere yakın talebesi Muhammed b. Mansûr el-Murâdî (ö. 290/903) rivayet etmiştir. Onun görüş ve rivayetlerinin günümüze ulaşmasında yakın talebesi Muhammed b. Mansûr'un rolü büyüktür.¹³

Ahmed b. 'İsâ gerek yaşadığı dönemde gerekse vefatından sonra mensup olduğu gelenek üzerinde etkili olmuştur.¹⁴ Birçok açıdan kozmopolit bir bölge olan Irak havzasında bulunması, onun fûrû-i fıkıhla da meşgul olmasını ve kendisini bu yönde geliştirmesini sağlamıştır. Nitekim 5./11 yüzyılın önde gelen imamlarından Muhammed b. 'Alî el-'Alevî (ö. 445/1053), Zeydî geleneğin sistemleşme döneminin önde gelen alimlerinin rivayet ve görüşlerini karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak *el-Câmi'u'l-kâfi fi fıkhi'z-Zeydiyye* adlı bir eserde toplamıştır. Mezhep içi yorum çeşitliliğini bir

Mustafa Tanrıverdi, "Klasik Dönem Zeydî Hadis Edebiyatı: 7./13. Yüzyıla Kadar", *İçinde İlahiyat Alanında Tetkik ve Değerlendirmeler*, ed. Kasım Ertuş (Ankara: Serüven Yayınları, 2023), 79-109.

11 Siyasi yönüyle ilgili ayrıntı için bk. Tanrıverdi, "Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd ve Emâlî Adlı Hadis Eseri Üzerine Bir İnceleme", 315-316.

12 Hayatı, ilmi yönü ve siyasi durumu hakkında bk. Ebû'l-Ferec el-İşfahânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn* thk. Seyyid Ahmed Şakr (Beyrût: Mu'essesetu'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1419/1998), 355-359, 492-496.

13 Safiyyuddîn İbn Ebî'r-Ricâl, *Maşla'u'l-Budûr ve Mecma'u'l-Buhûr fi Terâcimi Ricâli'z-Zeydiyye*, thk. 'AbdurraKîb Muhammed Hıcr (Yemen: Merkezi Ehlî'l-Beyt, 1425/2004), 4/372-374.

14 Ahmed b. 'İsâ'nın gelenek üzerindeki etkisi sadece hadis ve fıkıh müktebatıyla sınırlı değildir. O, yaşadığı zaman diliminin en güncel tartışmalarından haberdardır ve bu meselelere dair gerek mensubu olduğu Zeydî gelenekle örtüşen gerekse özgün ve farklı kabul edilebilecek kendine mahsus birtakım görüşlere sahiptir. *el-Emâlî*'deki rivayet ve görüşler çerçevesinde, onun 3./9. asırdaki tartışmalı meselelere yönelik bakış açısını ele alan bir inceleme için bk. Mustafa Tanrıverdi, "Emâlî'deki Rivayet ve Görüşler Özelinde Zeydî Muhaddis Ahmed b. 'İsâ'nın III. (IX.) Asırdaki İtikâdî ve Fikrî Tartışmalara Yaklaşımı", *Şarkîyat* 12/1 (2020), 36-63.

arada görme imkânı sunan bu eser, çok sayıda ismin yanı sıra Aḥmed b. 'Īsā, Kāsim er-Ressī ve Muḥammed b. Mansūr gibi 3./9. yüzyılın önemli fakih ve muhaddislerinin rivayet ve görüşlerinin kapsamlı bir şekilde aktarılmış olması özellikle dikkati çekmektedir.¹⁵

Aḥmed b. 'Īsā görüşleri, aktardığı rivayetler ve mezhebin hadis ile fıkıh birikiminin oluşumundaki kayda değer rolü sayesinde günümüzde Zeydiliğin yaygın olduğu bölgelerde ayrıcalıklı bir konuma ve itibara sahiptir.¹⁶ Kendisi *Kutüb-i sitte* imamlarıyla çağdaştır. Ayrıca eseri gerek tasnif zamanı gerekse içerik ve üslup özellikleri itibarıyla Sünnî geleneğe musannef, sünen ve âsâr türü eserlere benzemektedir. Bu bakımdan söz konusu eserin ihtiva ettiği rivayet malzemesi ile Sünnî geleneğin meşhur hadis kaynaklarının sened ve metin açısından mukayese edilmesi birçok açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu mukayese, her iki oluşumun etkili olduğu kültürel havzada dolaşımda olan rivayet malzemesinin benzeşen ve ayrışan yönlerini tespiti imkân vermesi bakımından önemlidir. Söz konusu eser; muhtevası, iç düzeni ve ahkâm temalı hadisleriyle sünen türü eserlerle mukayeseye elverişli zengin bir içeriğe sahiptir.¹⁷ Bu çerçevede, Sünnîlik dışındaki bir siyasî-itikadî geleneği temsil eden 3./9. yüzyıl kaynağı ile aynı döneme ait Sünnî sünen literatürünün karşılaştırılması, sonuçları itibarıyla anlamlı görünmektedir.

1. Eserdeki Başlıkların Tertibi

Hadislerin tasnif ve tevbib mantığının şekillenmesinde fıkıh ilminin belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Fıkıh ilminin müstakil bir disiplin olarak teşekkül etmesi, hadislerin tasnif sürecini belirgin biçimde etkilemiştir. Bu etki, yalnızca hadis musannefatının muhtevasına değil aynı zamanda yöntemin teşekkül ve tekâmülüne de yansımıştır. Bu çerçevede, hadislerin tasnifinde yönlendirici bir rol üstlenmesi bakımından müesses fıkıhın hadis ilmi üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu etkileşim tek yönlü değildir. Zira bir taraftan hadis malzemesi fıkıhın kurumsallaşmasına katkı sağlarken diğer taraftan fıkıh ilmi de konu örgüsü ve metodolojik altyapısıyla hadis ilminin gelişimini beslemiştir. Nitekim tasnif faaliyetinin erken dönem ürünleri, büyük ölçüde fıkıh ilminin oluşturduğu

15 Sârimuddîn el-Vezîr, *el-Feleku'd-devvâr fi 'ulûmi'l-hadîs ve'l-fıkıh ve'l-âsâr*, thk. Muḥammed Yaḥyâ Sâlim 'İzzân (Şan'â - Sa'de: Mektebetü't-Türâşî'l-İslâmî - Dâru't-Türâşî'l-Yemenî, 1415/1994), 59-60.

16 Kadir Demirci, "Çağdaş Zeydî Âlimlerle Zeydiyye ve Hadis Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 4/1 (2006), 151-165.

17 Eserin kitâb ve bâb başlıklarının seçimi ve tertibinin musannifi Aḥmed b. 'Īsâ tarafından mı yoksa câmiî Muḥammed b. Mansūr tarafından mı yapıldığı konusu tartışmalı olsa da iç düzeni bakımından sünen türünün ayırt edici özelliklerine sahiptir. Tanrıverdi, "Aḥmed b. 'Īsâ b. Zeyd ve Emâlî Adlı Hadis Eseri Üzerine Bir İnceleme", 328-329.

bu zemin üzerinde ortaya çıkmıştır. Sünen, muvatta' ve musannef türünde kaleme alınan ilk hadis eserlerinde ahkâma dair konu ve başlıkların yoğun bir şekilde yer alması, hadis tasnifinde benimsenen yöntemin önemli ölçüde fıkıh ilminin metodolojisine paralel olarak gelişim gösterdiğine işaret etmektedir.¹⁸ Hadis tasnif edebiyatının ilk eserlerinin, fıkıh ilminin geliştirdiği yöntem ve metotlar temelinde şekillendiği, tasnif yöntemi ve ele aldığı konular açısından da fıkıh kitaplarıyla biçimsel benzerlik gösterdiği dile getirilebilir. Bu bağlamda, 3./9. yüzyıl Zeydî hadis külliyyatının seçkin örneklerinden biri olarak kabul edilen *el-Emâlî* adlı eserin hem içeriği hem de yapısal özellikleri itibarıyla fıkıh odaklı bir eser olduğu söylenebilir. Ayrıca, eserin düzenlenmesinde ve teknik yapısında öne çıkan unsurların, sünen geleneğinde benimsenen tasnif usulüyle uyumlu olduğu sonucuna varmak mümkündür.¹⁹

1.1. Bölüm Başlıkları

Eserde, ana başlıkların temsili için ağırlıklı şekilde kitâb kavramına başvurulmuştur. Bununla birlikte, bazı ana başlıklar ebvâb biçiminde, bazıları ise hem kitâb hem de ebvâb olarak adlandırılmıştır. Örnek olarak, dört bâbtan meydana gelen *Kitâbu'n-nikâh* başlığını takip eden iki bâbtan oluşan *Ebvâbu'n-nikâh* başlığı gösterilebilir.²⁰ Benzer şekilde bir bâbtan oluşan *Ebvâbu'd-diyât* tan sonra beş bâbtan oluşan *Ebvâb min diyât* başlığı yer almış ve onu da yine beş bâbtan oluşan *Mesâ'il min diyât* başlığı takip etmiştir.²¹ Burada görüldüğü üzere ebvâb biçimindeki başlıkların, eserin bazı bölümlerinde kitâb başlıkları ile bâb başlıkları arasında bir ayırım veya hiyerarşi oluşturma amacı güttüğü ifade edilebilir. Bu bağlamda *el-Emâlî*'deki ebvâbların, ana başlık rolünü taşımadıkları durumlarda, kitâb ve bâb düzeni içinde ara başlık olarak yapılandırıldığı anlaşılmaktadır.

18 Teorik olarak açıklanan durumun somut ve pratik bir yansıması bağlamında *el-Muvatta'* örnek olarak değerlendirilebilir. Süyûfî (ö. 911/1505), hadis malzemesinin ilk musanniflerinden İmam Mâlik'in (ö. 179/795) eserindeki tertibinde Ebû Hanîfe'yi (ö. 150/767) takip ettiğini belirtir. Bu bağlamda, Ebû Hanîfe'nin geliştirdiği fıkıh eksensiz tevbîb sisteminin sonraki dönemde hadis tasnifiyle uğraşan muhaddisler tarafından da benimsendiği söylenebilir. Ayrıca İbn Cüreyc (ö. 150/767), Süfyan eş-Şevrî (ö. 161/777) ve 'Abdullâh b. el-Mubârek (ö. 181/797) gibi erken dönem musanniflerinin de eserlerinde onun tasnif yöntemini izledikleri dile getirilmektedir. Bu örnekler ve fıkıh ilminin şekillenmesinin hadis ilminin yerleşimine etkisi hakkında daha fazla bilgi için bk. Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 84-93.

19 Zeyd b. 'Alî'ye nispet edilen *el-Mecmû'* ve Yahyâ b. Huseyin'e ait *el-Ahkâm* adlı eserlerle birlikte mezhebin hadis-fıkıh alt yapısını oluşturmaktadır. Bk. Mustafa Tanrıverdi, *Zeydî Muḥaddis Ahmed b. 'İsâ'nın Emâlî Adlı Eserinin Kaynakları ve Tasnif Metodu* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 96.

20 Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî Kitâbu Ra'bi's-sad'*, thk. Ali b. İsmâ'il el-Mueyyed (Beyrüt: Dâru'n-Nefâ'is, 1410/1990) 2/859, 907.

21 Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 3/1455, 1458, 1479.

Eserin farklı yıllarda yapılan baskılarında bölüm sayısı ve sıralaması açısından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin 1981 baskısında ilk başlık *Kitābu't-tahāre* olarak belirtilirken, 1990 baskısında bu başlık *Ebvābu'l-vuzū* olarak değiştirilmiştir. Ancak bu tür farklılıklar ve başlık sıralamasındaki küçük değişiklikler, eserin biçimsel yapısı ve içeriği üzerinde belirgin bir etki yaratmamaktadır. Bununla birlikte, söz konusu baskılar arasındaki en dikkat çekici ayrım 1981 baskısında yer alan ve dönemin kelâmî tartışmalarını yansıtan bölüm başlıklarından kaynaklanmaktadır. Eserde ماذكر bölümü altında istiṭā'a, ef'ālu'l-'ibād, kendisine acı ve elem terettüp eden çocukların durumu, Mürcie mezhebi hakkında görüşler, Ahmed b. 'İsā'nın bazı meseleleri tefsiri, Kur'ân'dan muhtelif cevaplar gibi birbirinden bağımsız bāb başlıkları yer almaktadır. Yine فضل أهل بيت النبي bölümü altında, Kāsim er-Ressî'nin bazı meseleleri tefsîri, Hz. Peygamber ve Hz. Hüseyin'in kabirlerini ziyaret etmenin fazileti hakkında bāb başlıkları bulunmaktadır. *Kitābu'z-zuhd ve'l-edeb* bölümü ise 'Alî b. Ebî Tâlib'in vasiyetlerine dair konu başlığı ile başlamakta, Kur'an okumanın fazileti, ana-babaya iyilik, komşu ve mü'minin hakkı, sıla-i rahim, istihâre, tevekkül, güzel ahlak, sabır, cömertlik, tevazu, zühd, dua, emr bi'l-ma'rûf ve nehy 'ani'l-munker, kibir, sadakanın fazileti, vücuda dövme yaptırma, hediyeleşme, setr-i avret vb. gibi aralarında yakın irtibat bulunmayan bir dizi bāb başlığı ile devam etmekte ve Hz. Peygamber'in rüyası başlığı ile sona ermektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla, bu bölüm başlıkları eserin 1990 baskısına yansımamıştır. Diğer bir ifadeyle *Kitābu ra'bi's-şad* adlı eser, tasnif edildiği dönemin siyasi ve kelami tartışmalarından arındırılmıştır. Eser üzerinde yapısal değişikliklere neden olan bu tür tasarrufların muhakkikler ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.²²

1.2. Konu Başlıkları

Hadis musanniflerinin konu bütünlüğü esasına göre seçip bir araya getirdikleri rivayetlerden oluşan kümeyi temsil eden bāb başlıkları hadis tasnif yönteminin kritik unsurlarından birini teşkil etmektedir. Konu başlığı mahiyetinde değerlendirilebilecek bu bāblar, ihtiva ettikleri rivayet malzemesi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.²³ Zira her bir musannif, tasnif ve tevbibini gerçekleştirdiği hadisler üzerinden elde ettiği delil, hüküm, kanaat veya yorumları ilgili bāb başlığına yansıtarak tasnifini şekillendirmiştir. Bu bağlamda bāb başlıkları sadece altlarında sıralanan hadislerin içeriğini değil, aynı zamanda musanniflerin bu rivayetleri nasıl yorumlayıp değerlendirdiğini de göstermektedir. Dolayısıyla bāb başlıkları hem hadislerin muhtevası

22 Konunun bu yönüyle ilgili ayrıntı için bk. Tanrıverdi, *Zeydî Mühaddis Ahmed b. 'İsā'nın Emālî Adlı Eserinin Kaynakları ve Tasnif Metodu*, 115-119, 165.

23 Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, 325.

hakkında önemli bir ipucu olduğu kadar musanniflerin yaklaşım biçimini anlamaya yarayan önemli göstergelerdir.

Eser, 15 ana bölüme ayrılmış olup bu bölümler *kitâb* veya *ebvâb* olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümlerin tasnifine göre eser, toplamda 468 bâb ve 2790 rivayetten oluşur. En fazla bâb başlığına sahip bölüm, 138 bâb ile Ebvâbu's-şalât olarak öne çıkarken, en az bâb başlığı içeren bölümler ise 3 bâb ile Kitâbu tahrîmi'l-muskir ve Kitâbu's-şayd bölümleridir.

Tablo 1: Eserin Bölüm ve Konu Dağılımı

Bölüm Adı	Bâb Sayısı
Ebvâbu'l-Vuzû'	61
Ebvâbu'l-Hayz	10
Ebvâbu'l-Ezân	10
Ebvâbu's-Şalât	139
Kitâbu'z-Zekât	33
Kitâbu's-Sıyâm	23
Ebvâbu'l-Hac	51
Kitâbu'l-Cenâiz	37
Kitâbu'n-Nikâh	7
Kitâbu't-Talak	52
Kitâbu'l-Buyû'	13
Kitâbu'l-Hudûd	13
Ebvâbu'd-Diyât	13
Kitâbu Tahrîmi'l-Muskir	3
Kitâbu's-Şayd	3
Toplam:	468

Eserin bâb başlıkları incelendiğinde genellikle ait oldukları kitâb başlığının detaylarını düzenleyen sistemli bir yapıya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum bâb başlıklarının yer aldıkları bölümlerin sınırlarını ve içeriğini yansıtacak şekilde özenle düzenlendiğini ortaya koymaktadır. Bazı istisnalar bulunsa da bâb başlıklarının seçimi ve ilgili kitâb veya ebvâb başlıkları altında sıralanışı büyük bir titizlikle gerçekleştirilmiştir. Örneğin *Ebvâbu's-şalât* bölümü içerisinde yer alan bâb başlıklarının namaz ibadetine dair tüm hususları kapsayacak bir iç tutarlılık sergilediği görülmektedir. Bu kapsamda, ana bölüm doğrudan namazı ifsât eden durumlar ya da sehiv secdesiyle ilgili hükümlerle başlamamış; öncelikle namaz vakitleri, kuralları, başlangıcı, nasıl kılınması gerektiği, huşû ve ta'dil-i erkâna riayet, rükû, secde ve teşehhüd

gibi konu başlıklarına yer verilmiş ve ardından bu ibadeti bütün yönleriyle ele alıp tamamlayan bir diziliş izlenmiştir. Böylelikle hem bāb başlıkları arasında bir uyum sağlanmış hem de bölüm başlığı detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bu bağlamda, eserin tahāre, şalāt, zekāt gibi ibādāt meselelerini kapsayan bölüm başlıklarıyla ilgili bāb başlıkları arasında dengeli ve uyumlu bir yapı gözetildiği açıkça görülmektedir. Ancak eserin bütün ana bölümlerinde bu tür bir insicamdan söz etmek mümkün değildir. Özellikle eserin *muāmelāt* ve *ukūbāt* kısmında birtakım iç tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bu durumun muhtemel nedenlerinden biri, bazı konu başlıklarının ihtiva ettikleri rivayetlerin muhtevasını yansıtmamasıdır. Bāb başlığı altına yerleştirilen rivayetlerin muhteva birliğine sahip olmaması tasniflerinin yeterince düzenli yapılmadığını düşündürmektedir. Ayrıca bu başlıkların birer bāb başlığı vasfını taşıyor olması da bölümün iç disiplini bozan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan *ibādāt* kategorisiyle ilgili bölüm başlıkları belirli bir sistematik içinde bāblar halinde tasnif edilirken *muāmelāt* ve *ukūbāt* kategorilerine dâhil olan bazı bölüm başlıklarının tasnifinde çeşitli problemlerin olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, tevbib sistematığının ötesine geçerek keyfi görünen bazı konu başlıklarıyla eserin insicamına gölge düşürmektedir. Tabiatıyla bu durum bazı bölüm başlıkları ile bāb başlıkları arasında tutarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin, eserin *Kitābu'l-buyū* bölümü 13 bāb ve 218 hadisten oluşmakta olup bu bölümde şekil olarak diğer bāb başlıklarına benzemeyen *أحاديث مختطة في البيوع* şeklinde iki başlık yer almaktadır. Ancak diğer bāblardan farklı olarak bu iki başlık, buyū bölümüne dair belirli bir konu başlığını temsil etmemektedir. Bölümü oluşturan diğer 11 bāb başlığı içerdiği rivayetlerin muhtevasına dair bir fikir verirken söz konusu iki başlık herhangi bir içerik özeti sunmamaktadır. Bununla birlikte, “Buyū hakkında çeşitli hadisler” anlamına gelen bu başlık, mevcut konu başlıklarının içerdiği rivayetlerden farklı mahiyetteki hadislerin bir araya getirildiği yerler gibi değerlendirilebilir. Yani bölümün diğer bāb başlıklarının kapsamına girmese de konusu bakımından buyū bölümüne ait olduğu düşünülen rivayetlerin toplandığı bir alan izlenimi vermektedir. Ancak mevcut tablo bu anlayışı tam olarak desteklememektedir. Çünkü *أحاديث مختطة في البيوع* başlığı altında toplanan rivayetlerin bir kısmı, muhtevaları itibarıyla diğer bāb başlıkları altında yer alması gereken hadisleri içermektedir. Dahası, bunların arasında buyū bölümüyle doğrudan ilişkisi bulunmayan rivayetlere de rastlanmaktadır. Bu durumda *Kitābu'l-buyū* bölümü, tasnif ve tevbib mantığı açısından yeterince sistematik bir yapıya sahip görünmemektedir. Ayrıca buyū konusu

ile doğrudan ilgisi olmayan bazı rivayetlerin bu bölümde yer alması, tasnif sistematliğini olumsuz etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır.²⁴

2. Başlıkların es-Sünen'lerle Mukayese

Eserde bulunan bölüm başlıkları diğer sünenlerdeki başlıklarla tamamen aynıdır. Bu başlıkların önemli bir kısmının sünenleri tasnif eden muhaddislerin ortak tercihleri olduğu ifade edilebilir. Zira özellikle tahâre, şalât, sıyâm, zekât vb. başlıklar, bu geleneğin başlangıcından itibaren hemen her müellif tarafından kullanılmış ve zamanla bu tür eserlerin düzenlemesinin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.²⁵ Eser, taşıdığı 15 bölüm başlığıyla değerlendirildiğinde diğer sünen türü eserlere nispetle çok az sayıda bölüm başlığına sahiptir. Bölüm başlıklarının sayısının daha fazla olması nedeniyle diğer eserlerin biçimsel bakımdan *el-Emâlî*'ye göre daha sistematik olduğu sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte hem bâb başlıkları hem de içerdiği rivayet sayıları bakımından eser oldukça doyurucu ve tatminkâr bir içeriğe sahiptir. Öyle ki, bahsi geçen sünen türündeki eserlerde bölüm başlığı olarak yer alan bazı konular, *el-Emâlî*'de bâb başlığı şeklinde ele alınmıştır.

Tablo 2: *el-Emâlî ile Sünen-i Erbaa'nın Bölüm Başlıkları*

No	Ahmed b. 'İsâ (ö. 247/861)	Ebü Dâvûd (ö. 275/888)	Tirmizî (ö. 279/892)	Nesâ'î (ö. 303/915)	İbn Mâce (ö. 275/888)
1	Vuzû' (Tahâre)	Tahâre	Tahâre	Tahâre	Tahâre
2	Hayz	Şalât	Şalât	Miyâh	Şalât
3	Ezân	Şalātu'l-istiskâ'	Vitr	Hayz İstihza	Ezân
4	Şalât	Şalātu's-sefer	Cumu'a	Gusl Teyemmum	Mesâcid Cemâ'ât
5	Zekât	Tetavvu'	İdeyn	Şalât	İkâmetu's-şalât
6	Sıyâm	Şehr-i Ramazân	Zekât	Mevâkıf	Cenâ'iz
7	Hac	Sucûd	Şavm	Ezân	Sıyâm
8	Cenâ'iz	Vitr	Hac	Mesâcid	Zekât
9	Nikâh	Zekât	Cenâ'iz	Kible	Nikâh
10	Talâk	Lukaça	Nikâh	İmâme	Talâk
11	Buyû'	Menâsik	Radâ'	İftitâhu's-şalât	Keffârât
12	Hudûd	Nikâh	Talâk	Tatbîk	Ticârât

24 Konusu bakımından hayz, nikâh, talâk, diyât, şayd ve tahrîmî'l-muskir bölümlerinde yer alması gerektiğini değerlendirilen bazı bu başlık altında toplanmış olması kitab-bâb-hadis tasnif ve tertibi açısından iç düzeni ihlal etmektedir. Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 2/1306 vd.

25 Bazı bölüm ve bâb başlıkları, tasnif hareketinin başlarından itibaren, hemen her musannif tarafından istimal edilmiş müşterek başlıklardan ibarettir. Nitekim Fu'âd Sezgin (ö. 2018), evvelki edebiyatın tevbib metoduna tabi olma hususiyetinin *Kütüb-i sîtte*'nin her bir eserinde de görüldüğünü ifade etmektedir. Özellikle İbn Mâce'nin, *es-Sünen*'indeki bâb ve bölüm başlıklarının kayda değer bir kısmının hocası İbn Ebî Şeybe'nin *el-Muşannef*'inden alınmış olması bu durumu özetler niteliktedir. Aynı şekilde 'Abdurrezzâk'ın da hocası Ma'mer b. Râşid'in kullandığı bâb başlıklarından etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Değerlendirme için bk. Fu'âd Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları* (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 116; Bünyamin Erul, *Hadis Tektikleri* (Ankara: OTTO Yayınları, 2016), 197.

13	Diyât	Ṭalāk	Buyû‘	Schv	Ahkâm
14	Taḥrîmî'l-Muskir	Şavm	Ahkâm	Cumu‘a	Hibât
15	Şayd	Cihād	Diyât	Takşîr fi‘ş-şalât	Şadakât
16		Zâḥâyâ	Hudûd	Kusûf	Ruhûn
17		Veşâyâ	Şayd	İstiskâ‘	Şuf‘a
18		Ferâ‘iz	Zebâ‘ih	Şalātu'l-Ḥavf	Luğaṭa
19		Ḥarâc İmâre Fey‘	Et‘ime	Şalātu'l-‘ideyn	‘İtk
20		Cenâ‘iz	Ahkâm Fevâ‘id	Kıyâmu'l-leyl Teṭavvu‘u'n-nehâr	Hudûd
21		Eymân Nuzûr	Ezâhî	Cenâ‘iz	Diyât
22		Buyû‘	Nuzûr Eymân	Şıyâm	Veşâyâ
23		Akzıye	Sıyer	Zekât	Ferâ‘iz
24		‘İlm	Fezâilu'l-cihād	Menâsiku'l-ḥac	Cihād
25		Et‘ime	Cihād	Cihād	Menâsik
26		Eşribe	Libâs	Nikâh	Edâhî
27		Ṭıb	Et‘ime	Ṭalāk	Zebâ‘ih
28		‘İtk	Eşribe	Ḥayl	Şayd
29		Ḥurûf-Kırâ‘at	Birr Şıla	İhbâs	Et‘ime
30		Ḥammâm	Ṭıb	Veşâyâ	Eşribe
31		Libâs	Ferâ‘iz	Nuḥl	Ṭıb
32		Tereccul	Veşâyâ	Hibe	Libâs
33		Ḥâtem	Velâ‘ Hibe	Rukbâ	Edeb
34		Fiten	Qader	‘Umrâ	Du‘â‘
35		Mehdî	Fiten	Eymân Nuzûr	Ta‘bîru'r-ru‘yâ
36		Melâhim	Ru‘yâ	‘İşretu'n-nisâ‘	Fiten
37		Hudûd	Şehādât	Taḥrîmu'd-dem	Zühd
38		Diyât	Zuhd	Qasmu'l-fey‘	
39		Sunne	Şıfatu'l-Kıyâme	Bey‘at	
40		Edeb	Şıfatu'l-Cenne	‘Akîka	
41			Şıfatu Cehennem	Ferâ‘ ve'l-‘atîre	
42			İmân	Şayd Zebâ‘ih	
43			‘İlm	Zâḥâyâ	
44			İsti‘zân	Buyû‘	
45			Edeb	Kasâme	
46			Emsâl	Kaṭ‘u's-sâriḳ	
47			Fedâ‘ilü'l-Ḳur‘ân	İmân	
48			Kırâ‘at	Zîne	
49			Tefsîr	Âdabu'l-Ḳuzât	
50			De‘avât	İsti‘âze	
51			‘İlel	Eşribe	

Tespit edilebildiği kadarıyla Nesâ‘î'nin ana başlık olarak eserinde yer verdiği gısl, teyemmüm, cumu‘a, mevâķit, şalātu'l-ḥavf, şalātu'l-‘ideyn, takşîr fi‘ş-şalât, iftitâhu‘ş-şalât, schv, Kıble, veşâyâ, menâsiku'l-ḥac, Kaṭ‘u's-sâriḳ,

Kasāme, zîne bölümleri *el-Emālî*'de bāb başlığı şeklinde düzenlenmiştir.²⁶ Yine Ebū Dāvūd'un eserinde yer alan sucūd, vitr, veşāyā, şeh-r-i Ramazān, menāsik adlı bölüm başlıkları da *el-Emālî*'de bāb başlığı olarak tanzim edilmiştir.²⁷ Benzer şekilde İbn Māce'nin *es-Sünen*'inde ana başlık olarak düzenlenen dua, şadakāt, veşāyā, menāsik, şuf'a ve keffārāt bölümleri de *el-Emālî*'de muhtelif bāb başlıkları şeklinde kendisine yer bulmaktadır.²⁸ Öte yandan Tirmizî'nin veşāyā, 'ıdeyn, vitr ve cumu'a olarak belirlediği kitāb başlıkları, *el-Emālî*'de bölüm başlığı yerine bāb başlıkları halinde düzenlenmiştir.²⁹ Bu durum, bāb başlıkları altında etüt edilen birçok farklı konu örüntüsü ile *el-Emālî*'nin kapsam bakımından oldukça geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir.

3. Bāb Başlıklarının Bölümlerle Uyumu

Hadis literatüründe konu merkezli eserlerin temel düzenleme prensibi olan tevbib, hadislerin muhtevasına göre belirlenen farklı bāblar altında bir araya getirilmesini ifade eder. Bu bağlamda bāb başlıkları, kitāb olarak adlandırılan daha geniş bölümlerin altında sıralanır. Böylece ilgili bölümün kapsamına giren tüm rivayetler, anlam bütünlüğünü yansıtan temalar çerçevesinde düzenlenmiş olur. Bu yöntemin temel amacı, ana konu başlığı etrafında yer alan meselelerin tüm boyutlarını sistematik ve kapsamlı bir şekilde ele almaktır. Bölüm başlıkları ile bu başlıkların altında yer alan bābların muhteva yönünden uyumu uyumu, eserin genel tasnif sistematığının başarısının bir göstergesi olarak değerlendirilir. Özellikle Sünen türündeki hadis kaynaklarında rivayetlerin, bāb başlıklarıyla uyumlu olması gerektiği gibi bu bābların da ilgili kitāb başlıklarıyla anlam açısından tutarlı olması beklenir. Bu doğrultuda anlam bütünlüğü açısından kitāb - bāb - hadis hiyerarşisinin birbiriyle uyumlu ve destekleyici bir şekilde yapılandırılması, bir eserin başarılı bir tasnif düzeni ve içerik tutarlılığına sahip olduğunu gösteren en temel unsurlar arasında yer alır.

Bāb başlıklarının kitāb başlıklarıyla uyumu göz önüne alındığında öncelikle eserin ibādāt konulu bölüm başlıklarının daha sistemli bir tasnifata sahip olduğu söylenebilir. Muâmelât ve ukûbâta dair bölüm başlıklarının tertibinin diğer kısımlara nispeten karmaşık oluşu, bu kısımların ilmî çevrelerde ibādāt ve münâkehât gibi temel meselelere göre gündemi daha az meşgul eden unsurlar içermesidir. Sünen türü hadis eserlerinin bölüm başlıkları içerisinde

26 Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emālî*, 1/95-107, 149-163, 349-360, 212-224, 400, 381, 361-380, 227-233, 320-324, 602, 857, 679, 3/1400-1408, 1478, 1415-1437.

27 Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emālî*, 1/602, 857, 608-614, 679.

28 Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emālî*, 1/599-602, 602, 857, 679, 2/1295, 3/1518.

29 Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emālî*, 1/602, 857, 679, 381, 590-595, 349-360.

ibâdât konularının öncelenmiş olması da bu kanaati destekler niteliktedir. Benzer bir durum bu eserlerin edeb içerikli bölümlerinde de kendisini göstermektedir. Bu asırda tebvib ağırlıklı olarak ahkâm muhtevalı rivayetleri merkeze aldığından musanniflerin ahlâk ve âdâb içerikli nakilleri de yerli yerinde işleyemedikleri ileri sürülebilir. Nitekim Kitābu't-ṭahāre, Kitābu'l-ezān, Kitābu's-salāt, Kitābu's-siyām, Kitābu'z-zekāt gibi ibadet temalı kitāb başlıkları, sünen türü eserlerin birçoğunda ilk başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰ Dolayısıyla bu gibi temel başlıkların dönemin ilmî geleneği tarafından öncelendiğini ve bu durumun da tabiatıyla ilgili musannefata yansdığı ileri sürülebilir.

Eserdeki rivayet ve görüşler, çeşitli şekil ve anlam ilişkisine göre bâb başlıklarına ayrılmıştır. Ana hatlarıyla bunlar i) herhangi bir hüküm ifadesi ve tafsilat içermeyen mücmel başlıklar, ii) muhtevayı detaylı bir şekilde yansıtan mufassal başlıklar, iii) soru formatında oluşturulan istifhâmlı başlıklar, iv) rivayetin içerdiği ortak fikhî hükümleri kapsayan hüküm muhtevalı başlıklar, v) metnin bir kısmının veya tamamının alındığı hadis muhtevalı başlıklar, vi) görüş içeren başlıklar, vii) isimsiz başlıklar şeklindedir. Eserde bâb başlıklarının bu şekilde düzenlenmesine ilişkin herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Rivayetlerin anlam yakınlıklarına göre başlıklar altında bir araya getirilmeye çalışıldığı görülmekle birlikte söz konusu tasnif faaliyetinin bazı bâblarda bütünlüklü bir şekilde tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Özellikle isimlendirilmemiş bâbların kapsamının oldukça geniş tutulması, bu başlıklar altında yer alan rivayetlerin henüz nihai bir tasnif sürecinden geçirilmediği ihtimalini düşündürmektedir. Bu durum, eserin bâb yapısında kısmi bir sistematik eksiklik ve buna bağlı bir düzensizlik bulunduğunu göstermektedir.³¹

Eserin Vuzû' (Ṭahāre) bölümü, içeriğindeki konu başlıkları ile genellikle uyum içerisindedir. Ancak bu bölümde yer alan bazı bâb başlıkları, ṭahāre bölümünün sınırları dışında mütalaa edilebilmesi mümkün olan farklı bir muhtevaya sahiptir. Buna göre باب ما ذكر في الضحك في الصلاة bâb başlığı³² ise konusu itibarıyla ṭahāre bölümü dışında salāt kapsamı içerisinde yer almalıdır. Benzer şekilde باب في عرق الجنب و الحائض başlığı³³ da Ebvābu'l-hayz bölümü ile daha yakın bir anlam ilişkisine sahiptir. Bununla birlikte, cünüp birinin

30 Sünen türü meşhur eserlerin kitāb başlığı dizilimi için bk. Muhammed Fu'ād Abdulbākī, *Taysīru'l-menā' a bi-kitābey Miftāhi kunūzi's-sunne ve'l-Mu'cemi'l-müfēhres li-elfāzi'l-hadīsi'n-nebevī* (Kahire: Dāru'l-ḥadīs, ty.), 53-62; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 251-258.

31 Başlıkların inşasına dair tafsilat için bk. Tanrıverdi, *Zeydī Muḥaddis Ahmed b. 'İsā'nın Emālī Adlı Eserinin Kaynakları ve Tasnif Metodu*, 176-181.

32 Ahmed b. 'İsā b. Zeyd, *el-Emālī*, 1/84.

33 Ahmed b. 'İsā b. Zeyd, *el-Emālī*, 1/118.

musafaha yapması, yemek yemesi ya da hayızlı veya cünüp birinin artığının yenilip içilmesi gibi bâbların tahâre bölümünün kapsamı dışında tutulması gerektiği söylenebilir. Buna göre باب في مصافحة الجنب³⁴, باب في سور الحائض والجنب³⁵, gibi³⁶ bâb başlıklarının tahâre ana başlığı ile doğrudan uyumlu olmadığı söylenebilir.

Ebvâbu’ş-şalât bölümü, eserin en çok konu başlığına sahip bölümüdür. 138 bâb başlığı ihtiva etmesine mukabil bu bölümün, bâb başlıkları ile yüksek oranda uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak şalât bölümü ile doğrudan ilgili olmayan bazı konu başlıklarına da bu bölümde yer verilmiştir. Söz gelimi, mescide girişte söylenmesi gerekenler ile soğan, sarımsak vb. yenilerek mescide gelinmesinin kerâhetine ilişkin باب ما يقال عند باب ما يقال عند دخول المسجد و من كره أكل الثوم عند دخوله إياه şeklindeki bâb başlığı,³⁷ namaz ibadeti ile dolaylı olarak ilgili olup daha ziyade edeb bölümünün konusudur. Benzer şekilde باب في المرأة يدخل وقت الصلاة فلا تصلي³⁸ ile باب ما تقضي الحائض إذا طهرت³⁹ muhteva bakımından namazdan çok hayız konusu ile irtibatlıdır.

Kitâbu’z-zekât bölümü incelendiğinde sadaka; fazileti, türleri, kime, nasıl ne ölçüde verileceği gibi çeşitli yönleri ile bu bölüm altında ele alınmıştır. Eserde bu konuya dair müstakil bir bölüm bulunmadığından sadaka hakkındaki bâbların zekât bölümü içerisinde tasnif edilmiş olması anlamlıdır. Ancak باب وصية علي بن أبي طالب رحمه الله في الصدقة⁴⁰, ‘Alî b. Ebî Tâlib’in vasiyetiyle ilgili olduğundan sadaka veya zekât kapsamı dışında mütalaa edilmesinin daha isabetli olacağını düşündürmektedir. Öte yandan Ebvâbu’l-hac içerisinde de bölüm ile uyumlu olmadığı düşünülen bazı bâb başlıkları bulunmaktadır. Hac konusunun çerçevesi dışındaki bâblar muharrem ile ilgilidir. Özellikle nikâh akdi ve kurban kesiminin Muharrem ayı içerisinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceğine dair باب ما ذكر في نكاح المحرم باب ما ذكر في ذبيحة المحرم⁴¹ ve باب ما ذكر في ذبيحة المحرم⁴² da anlam ilişkisi bakımından hac bölümü ile uyumlu değildir. Kitâbu tahrîmi’l-muskir

34 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 1/119.

35 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 1/121.

36 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 1/122.

37 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 1/331.

38 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 1/432.

39 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 1/452.

40 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 1/602.

41 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 2/737, 747.

42 Ahmed b. ‘İsâ b. Zeyd, *el-Emâlî*, 2/770.

kısımında yer alan satranç, zar ile oynanan oyunlar,⁴³ şarkı söylemek ve ölünün ardından ağıt yakma⁴⁴ hakkındaki bâb başlıklarının içerikleri itibarıyla bölüm başlığıyla uyum içinde olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda باب ما ذكر في النوح و أشباهه و الشطرنج و الزرد konu başlıklarının müskirât bölümü altında yer alması isabetli görünmemektedir.

4. Rivayetlerin Mukayesesi

el-Emālî adlı eser, öncesi ve sonrasına ait müktesebat ile birlikte mezhebin hadis altyapısını oluşturmaktadır. Ehl-i beyt imam ve muhaddislerinden gelen rivayet ve kavillerin yanı sıra Sünnî kültür havzasının önem atfettiği birtakım sahâbî ve râvilerden gelen hadislere de bünyesinde yer vermesi, eserin üzerinde durulması gereken kayda değer bir özelliğidir. Bu bağlamda Zeydî gelenek nezdinde imtiyazlı bir konuma sahip olan *el-Emālî* ile Sünnî hadis literatürünün emsal örnekleri arasında sened tercihi ve metin seçkisi bakımından benzerlik ve farklılıkların tespiti önem arz etmektedir. Öte yandan bu karşılaştırma, farklı geleneklere özgü eserlerin sened yapılarının benzerlik arz edip etmediğine ilişkin de bir ipucu sunması bakımından önemlidir. Böylece emsalleri olan *Sünen-i erbaa*'ya kıyasla farklı bir geleneğin hadis birikimini yansıtan *el-Emālî*'nin aynı kitâb başlıkları altında tahrîc edilen hadislerde gerek metin gerekse sahâbî râvisi bakımından söz konusu dört sünen ile ne düzeyde paralellik arz ettiği ortaya konulmaktadır. Burada *el-Emālî*'nin *Ebvâbu'l-vuzû* (Tahâre) bölümündeki rivayet malzemesi, *Sünen-i erbaa* ile karşılaştırılmaktadır. Bu sayede *el-Emālî*'nin ihtiva ettiği Tahâre temalı rivayet malzemesinin mezkûr *es-Sünen*'lerde yer alıp almadığı tespit edilmektedir. Böylece Zeydî oluşumun kendisine büyük bir kıymet atfettiği bu eserin ihtiva ettiği rivayet malzemesinin Sünnî hadis literatürünün önde gelen eserlerinde ne oranda yer aldığı somut verilerle ortaya çıkarılmış olacaktır.

Bu karşılaştırma, 3./9. asrın meşhur Sünnî hadis külliyatı örnekleri ile bu eserlerle muasır olan *el-Emālî* arasındaki ilişkiyi çok boyutlu bir biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışma; i) söz konusu Sünnî hadis kaynakları ile *el-Emālî* arasında rivayet metinleri bakımından ne tür bir irtibat bulunduğunu, ii) çağdaşı Sünnî sünenlere kıyasla farklı bir isnâd ağına sahip olan *el-Emālî*'nin ihtiva ettiği rivayet metinleri ve sahâbî râvileri açısından Sünnî hadis mecmualarıyla hangi düzeyde bir benzerlik veya farklılık arz ettiğini, iii) *el-Emālî*'de yer alan hadislerin Sünnî hadis literatürü içerisinde en yüksek oranda hangi eserde karşılık bulunduğunu, iv) *el-Emālî*'deki rivayetlerin

43 Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emālî*, 3/1572.

44 Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd, *el-Emālî*, 3/1577.

Sünnî hadis edebiyatındaki yansımalarının mahiyetini, v) mevcut müşterek rivayetlerde ortak veya benzer unsurların yanı sıra eksik yahut ziyade kısımların bulunup bulunmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Tablolarla ilgili dikkat çekilmesi gereken bir diğer önemli nokta, 2790 rivayet içeren *el-Emâlî*'nin kapsamı nedeniyle tüm rivayetlerin ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılmasının çalışmanın hacmini önemli ölçüde artıracak olmasıdır. Bu nedenle karşılaştırma işlemi eserden örneklem olarak seçilen Tahâre bölümü üzerinden gerçekleştirilmiştir. 198 rivayet içeren Tahâre bölümü, sünen geleneğinde merkezi bir bölüm olup üzerine bina edilecek bulgu ve tespitleri somut bir şekilde yansıtmaya elverişli ve temsil kabiliyeti yüksek bir bölümdür. Metinler arası benzerlik analizinin yalnızca tek bir bölüm üzerinden incelenmesi, eserin bütünü için kesin sonuçlar vermese de sened ve metin benzerlikleri ya da farklılıklarını anlamak açısından bu yöntemin genel bir fikir edinmek adına önemli bir ipucu sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, mukayesede rivayet lafızlarıyla ilgili aynı, aynı-ziyade, kısmen aynı, çok yakın, yakın, benzer, benzer-ziyade, benzer-eksik, kısmen benzer, farklı, kısmen farklı, farklı-ziyade, farklı-eksik şeklinde bazı kayıtlara yer verilmiştir. Bu tür kayıtlarla rivayetlerin aynı ifadelerle aktarılıp aktarılmadığı ve metinlerde herhangi bir eksiklik ya da fazlalığın bulunup bulunmadığına işaret etmek amaçlanmıştır.⁴⁵

Tablo 3: *el-Emâlî ile Ebû Dâvûd'un es-Sünen'inin Mukayesesi*

Ahmed b. 'İsâ, <i>el-Emâlî</i>				Ebû Dâvûd, <i>es-Sünen</i>		
No.	Bölümü	Müntehası	Kaynağı	Müntehası	Metin Lafza	Bölümü
1	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Enes b. Mâlik	Yakın	Tahâre, 4.
3	Vuzû'	Selmân el-Fârisî	Murâdî	Selmân el-Fârisî	Kısmen aynı	Tahâre, 4.
5	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Murâdî	Ebû Hüreyre	Aynı	Tahâre, 46.
6	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Murâdî	Ebû Hüreyre	Farklı	Tahâre, 47.
9	Vuzû'	Huzeyfe b. Yemân	Murâdî	Ebû Hüreyre	Aynı-ziyade	Tahâre, 46.
10		Enes b. Mâlik				
16	Vuzû'	'Abdullâh b. el-'Abbâs	Murâdî	Mikdâm b. Ma'dî	Aynı-ziyade	Tahâre, 48.
23				Kerib	Aynı	Tahâre, 48.
				'Abdullâh b. el-'Abbâs	Yakın	Tahâre, 48.
				'Alî b. Ebî Tâlib		
17	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Murâdî	Enes b. Mâlik	Farklı	Şalât, 93.
18	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Murâdî	Enes b. Mâlik	Aynı-ziyade	Tahâre, 54.

45 *el-Emâlî* rivayetleri ile mukayesede kullanılan hadis mecmuaları şunlardır: Ebû Dâvûd, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ty.); Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Mektebetu ve Matba'atu Muştafâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975); Nesâ'î, *Sünenü'n-Nesâ'î*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Gûdde (Halep: Mektebetu Matbû'ati'l-İslâmiyye, 1406/1986); İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, ty.).

22	Vuzû'	Rubeyyi' bint Mu'avviz	Murâdî	Mikdâm b. Ma'dî Kerib Abdullâh b. 'Amr	Yakın Yakın	Ṭahâre, 48. Ṭahâre, 48.
25	Vuzû'	Hasan b. Şâlih Hasan b. Şâlih	Murâdî	'Abdullâh b. el-'Abbâs Abdullâh b. Sercis	Benzer- ziyade Farklı ziyade	Ṭahâre, 11. Ṭahâre, 15.
26	Vuzû'	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Murâdî	Huzeyfe b. Yemân	Benzer- eksik	Ṭahâre, 12.
28	Vuzû'	Abdullâh b. 'Ömer	Murâdî	Abdullâh b. 'Ömer	Aynı	Ṭahâre, 8.
29	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Ebû Hüreyre Câbir b. 'Abdillâh	Benzer- ziyade Farklı	Ṭahâre, 4. Ṭahâre, 5.
30	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Zeyd b. Hâlid	Benzer	Ṭahâre, 24.
32	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Abdullâh b. el-'Abbâs 'Abdullâh b. Sercis	Benzer- ziyade Farklı ziyade	Ṭahâre, 11. Ṭahâre, 15.
38	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Farklı	Ṭahâre, 11.
39 40 41 42 43	Vuzû'	İbn Ebî Leylâ, Hasan b. Şâlih Sufyân es-Sevrî Muhammed el-Bâkır Kâsım er-Ressî	Murâdî Murâdî Murâdî Ahmed Murâdî	'Abdullâh b. el-'Abbâs	Farklı	Ṭahâre, 50.
48	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib		Ebû Hüreyre	Benzer- eksik	Ṭahâre, 50.
50	Vuzû'	Kâsım er-Ressî Ahmed b. 'İsâ	Murâdî	Ebû Hüreyre	Farklı	Ṭahâre, 47.
54	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Mikdâm b. Ma'dî Kerib Enes b. Mâlik	Benzer- ziyade Kısmen aynı	Ṭahâre, 47. Ṭahâre, 55.
62	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Enes b. Mâlik	Farklı	Ṭahâre, 65.
71	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr Câbir b. 'Abdillâh	Çok yakın Çok yakın	Ṭahâre, 42. Ṭahâre, 42.
73 74 75	Vuzû'	'Abdullâh b. Mūsâ Ahmed b. 'İsâ Kâsım er-Ressî	Murâdî	Enes b. Mâlik	Farklı	Ṭahâre, 42.
85 86 87	Vuzû'	Kâsım er-Ressî Ahmed b. 'İsâ Muhammed el-Bâkır	Murâdî	'Alî b. Ebî Tâlib	Farklı	Ṭahâre, 77.
94 95	Vuzû'	Ahmed b. 'İsâ	Ahmed	Enes b. Mâlik Bureyde b. el-Huşeyb	Farklı Farklı	Ṭahâre, 64. Ṭahâre, 64.
104 105	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Alî b. Ebî Tâlib	Kısmen aynı	Ṭahâre, 80.
111 116	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Ömer b. el-Hattâb	Kısmen aynı	Şalât, 124.
114	Vuzû'	Hasan b. Şâlih	Murâdî	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer	Ṭahâre, 92.
115	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer	Ṭahâre, 124 Cenâ'iz, 39
120 121	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Cubeyr b. Mu'tim 'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer Benzer	Ṭahâre, 95. Ṭahâre, 95.

121	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer	Tahâre, 95.
123	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Ebû Hüreyre	Benzer	Tahâre, 81.
125	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî			
134	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Câbir b. 'Abdillâh	Benzer	Tahâre, 122.
135	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Câbir b. 'Abdillâh	Benzer	Tahâre, 122.
136	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer	Tahâre, 37, 45, 94.
138	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Farklı	Tahâre 101.
140	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Çok yakın	Tahâre, 86.
141	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Çok yakın	Tahâre, 86.
142	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Abdullâh b. el-'Abbâs Mübhhem	Farklı	Tahâre, 33. Tahâre, 38.
144	Vuzû'	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Murâdî	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Aynı	Tahâre, 93.
146	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Ümmü Seleme	Çok yakın	Tahâre, 97.
148	Vuzû'	'Abdullâh b. el-'Abbâs	Murâdî	'Alî b. Ebî Tâlib Ebû Hüreyre	Kısmen Kısmen	Tahâre, 95. Tahâre, 95.
149	Vuzû'	Ümmü Seleme	Murâdî	Ümmü Seleme	Çok yakın	Tahâre, 97.
162	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Ebû Hüreyre	Yakın	Et'ime, 47.
168	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Ebû Katâde 'Â'îşe bint Ebî Bekr	Farklı Farklı	Tahâre, 36. Tahâre, 36.
170	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Enes b. Mâlik	Benzer	Hudûd, 3.
173	Vuzû'					
178	Vuzû'	Zeyd b. 'Alî	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer	Tahâre, 131.
185	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Murâdî	'Ammâr b. Yâsir	Yakın	Tahâre, 131.
187	Vuzû'	Ahmed b. 'İsâ	Ahmed	'Ammâr b. Yâsir	Kısmen aynı	Tahâre, 119.
188	Vuzû'	Ebû Zer el-Gıfârî	Murâdî	Ebû Zer el-Gıfârî	Benzer	Tahâre, 120.
189	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Murâdî	Ebû Sa'îd el-Hudrî	Farklı	Tahâre, 123.
190	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Murâdî	Ebû Sa'îd el-Hudrî	Farklı	Tahâre, 123.
192	Vuzû'	Bekr b. Sevâde	Murâdî	Ebû Sa'îd el-Hudrî	Kısmen farklı	Tahâre, 123.

Tablo 4: el-Emâlî ile Tirmizî'nin es-Sünen'inin Mukayesesi

Ahmed b. 'İsâ, el-Emâlî				Tirmizî, es-Sünen		
No.	Bölümü	Müntehası	Kaynağı	Müntehası	Metin Lafız	Bölümü
1	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Enes b. Mâlik	Yakın	Tahâre, 4.
2	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer	Tahâre, 5.
3	Vuzû'	Selmân el-Fârisî	Murâdî	Selmân el-Fârisî	Kısmen aynı	Tahâre, 12.
9	Vuzû'	Huzeyfe b. Yemân	Murâdî	Sa'îd b. Zeyd	Aynı	Tahâre, 20.
10	Vuzû'	Enes b. Mâlik				
11	Vuzû'	Ebû Ümâme	Murâdî	Ebû Hüreyre	Benzer	Tahâre, 2.
16	Vuzû'	'Abdullâh b. el-'Abbâs	Murâdî	Rubeyyî' bint Mu'avviz	Aynı-ziyade	Tahâre, 25.
23	Vuzû'			'Abdullâh b. el-'Abbâs	Aynı-ziyade	Tahâre, 28.

19 20	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib 'Abdullāh b. el- 'Abbās	Murādī	Lakīt b. Şabire 'Abdullāh b. el- 'Abbās	Benzer Benzer	Ṭahāre, 30. Ṭahāre, 30.
21	Vuzū'	Şevbān b. Bücdüd	Murādī	Mu'āz b. Cebel	Yakın	Ṭahāre, 40.
29	Vuzū'	Ḳāsim er-Ressī	Murādī	'Abdullāh b. 'Ömer	Farklı	Ṭahāre, 7.
30	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	Ebū Hüreyre Zeyd b. Hālid	Benzer Benzer	Ṭahāre, 18. Ṭahāre, 20.
33	Vuzū'	Ḳāsim er-Ressī	Murādī	'Ömer b. el-Hattāb	Farklı	Ṭahāre, 8.
36 37	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	'Ā'işe bint Ebī Bekr	Yakın	Ṭahāre, 15.
39 40 41 42 43	Vuzū'	İbn Ebī Leylā, Ḥasan b. Şālih Sufyān es-Şevrī Muḥammed el- Bākır Ḳāsim er-Ressī	Murādī Murādī Murādī Ahmed Murādī	Seleme b. Ḳays	Farklı	Ṭahāre, 21.
45	Vuzū'	Zeyd b. 'Alī 'Alī b. el-Hüscyn	Ahmed	'Ā'işe bint Ebī Bekr	Farklı	Ṭahāre, 15.
48	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib		Ebū Hüreyre	Benzer- eksik	Ṭahāre, 33.
49	Vuzū'	'Abdullāh b. el- 'Abbās	Murādī	Lakīt b. Şabire 'Abdullāh b. el- 'Abbās	Aynı-eksik Aynı	Ṭahāre, 30. Ṭahāre, 30.
50	Vuzū'	Ḳāsim er-Ressī Ahmed b. 'İsā	Murādī	Meymüne bint el-Hāris	Benzer	Ṭahāre, 76.
52	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	Rubeyyi' bint Mu'avviz	Benzer	Ṭahāre, 25.
56	Vuzū'	Muḥammed el- Bākır	Ahmed	Mu'āz b. Cebel	Çok yakın	Ṭahāre, 25.
57	Vuzū'	Şevbān b. Bücdüd	Murādī	Mu'āz b. Cebel	Çok yakın	Ṭahāre, 25.
59	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	'Ömer b. el-Hattāb	Çok yakın	Ṭahāre, 41.
61	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	'Abdullāh b. 'Ömer	Çok yakın	Ṭahāre, 1.
69	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Murādī	'Abdullāh b. el- 'Abbās	Takdim- tehir	Tefsīru'l- Ḳur'ān, 39.
73 74 75	Vuzū'	'Abdullāh b. Mūsā, Ahmed b. 'İsā Ḳāsim er-Ressī	Murādī	Enes b. Mālik Bureyde b. el-Hüseyb	Farklı Farklı	Ṭahāre, 44. Ṭahāre, 44.
79	Vuzū'	Ḳāsim er-Ressī	Murādī	Ebū Hüreyre	Farklı	Ṭahāre, 56.
81	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	Ebu'd-Derdā	Yakın	Ṭahāre, 64.
82 83	Vuzū'	Ḳāsim er-Ressī İbrāhīm b. 'Abdillāh	Murādī	Ebu'd-Derdā	Farklı- ziyade	Ṭahāre, 64.
94 95	Vuzū'	Ahmed b. 'İsā	Ahmed	Enes b. Mālik Ebū Hüreyre	Farklı Farklı	Ṭahāre, 39. Ṭahāre, 40.
99	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	'Amr b. Umeyye Ebū Hüreyre	Farklı Farklı	Et'ime, 33. Ṭahāre, 58.
111116	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	'Abdullāh b. 'Ömer	Kısmen aynı	Şalāt, 355.
114	Vuzū'	Ḥasan b. Şālih	Murādī	'Ā'işe bint Ebī Bekr	Çok yakın	Ṭahāre, 82.
115	Vuzū'	Muḥammed el- Bākır	Ahmed	Zeyd b. Şābit	Farklı-eksik	Ḥac, 16.
120121	Vuzū'	'Alī b. Ebī Ṭālib	Ahmed	'Ā'işe bint Ebī Bekr	Benzer	Ṭahāre, 76.

121	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer	Tahâre, 76.
123 125	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır Kâsım er-Ressî	Ahmed Murâdî	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Çok yakın	Tahâre, 80.
126 150 145	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Ümmü Seleme	Yakın	Tahâre, 90.
136	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Meymüne bint el-Hâriş 'Â'îşe bint Ebî Bekr	Benzer Benzer- ziyade	Tahâre, 46. Libâs, 21.
138	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Farklı	Tahâre, 101.
142	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Abdullâh b. el-'Abbâs	Farklı-eksik	Tahâre, 48.
143	Vuzû'	'Abdullâh b. el-'Abbâs	Murâdî	'Abdullâh b. el-'Abbâs	Aynı	Tahâre, 81.
144	Vuzû'	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Murâdî	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Aynı	Tahâre, 82.
146	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Ümmü Seleme	Çok yakın	Tahâre, 77.
148	Vuzû'	'Abdullâh b. el-'Abbâs	Murâdî	Ebû Hüreyre	Benzer	Tahâre, 78.
149	Vuzû'	Ümmü Seleme	Murâdî	Ümmü Seleme	Çok yakın	Tahâre, 77.
151	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Enes b. Mâlik Ebû Sa'îd el-Hudrî	Farklı Farklı	Tahâre, 106. Tahâre, 108.
156 157 158 159	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır Kâsım er-Ressî Muhammed el-Bâkır Kâsım er-Ressî	Ahmed Murâdî Ahmed Murâdî	Enes b. Mâlik	Yakın	Şalât, 249.
168	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Ebû Kâtâde	Farklı	Tahâre, 69.
170 173	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Ebû Hüreyre	Benzer	Şalât, 259.
171	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Enes b. Mâlik	Yakın	Tahâre, 55.
180	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Ubey b. Kâ'b	Farklı	Tahâre, 43.
185	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Murâdî	'Ammâr b. Yâsir	Yakın	Tahâre, 110.
187	Vuzû'	Ahmed b. 'İsâ	Ahmed	'Ammâr b. Yâsir	Kısmen aynı	Tahâre, 110.
188	Vuzû'	Ebû Zer el-Gıfârî	Murâdî	Ebû Zer el-Gıfârî	Benzer	Tahâre, 92.

Tablo 5: el-Emâlî ile Nesâ'î'nin es-Sünen'inin Mukayesesi

Ahmed b. 'İsâ, el-Emâlî				Nesâ'î, es-Sünen		
No.	Bölümü	Müntehası	Kaynağı	Müntehası	Metin Lafız	Bölümü
1	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Enes b. Mâlik	Yakın	Tahâre, 18.
3	Vuzû'	Selmân el-Fârisî	Murâdî	Selmân el-Fârisî	Kısmen aynı	Tahâre, 37. Tahâre, 30.
6	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Murâdî	Ebû Hüreyre	Benzer lafız	Tahâre, 1.
7	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Murâdî	'Alî b. Ebî Tâlib	Yakın	Tahâre, 93.
11	Vuzû'	Ebû Ümâme	Murâdî	'Abdullâh es-Şunâbihi	Yakın	Tahâre, 85.

19 20	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib 'Abdullāh b. el-'Abbās	Murādī	Lakīt b. Şabire	Kısmen benzer	Ṭahāre, 41.
25	Vuzū'	Hasan b. Şālih	Murādī	'Abdurrahmāh b. Ḥasene 'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Farklı ziyade Farklı ziyade	Ṭahāre, 26. Schv, 88.
26	Vuzū'	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Murādī	Ḥuzeyfe b. Yemān Ḥuzeyfe b. Yemān	Benzer-ziyade Benzer-eksik	Ṭahāre, 18. Ṭahāre, 24.
27	Vuzū'	'Abdullāh b. 'Ömer	Murādī	Ebū Hüreyre	Çok yakın	Ğusl, 1.
28	Vuzū'	'Abdullāh b. 'Ömer	Murādī	'Abdullāh b. 'Ömer	Aynı	Ṭahāre, 33.
29	Vuzū'	Kāsim er-Ressī	Murādī	Ebū Eyyüb el-Ensārī Ebū Eyyüb el-Ensārī Ebū Hüreyre	Benzer Benzer Benzer-ziyade	Ṭahāre, 19. Ṭahāre, 21. Ṭahāre, 36.
30	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Ebū Hüreyre	Benzer	Ṭahāre, 7.
32	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Abdurrahmāh b. Ḥasene 'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Farklı ziyade Farklı ziyade	Ṭahāre, 26. Schv, 88.
33	Vuzū'	Kāsim er-Ressī	Murādī	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Çok yakın	Ṭahāre, 25.
36 37	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Yakın	Ṭahāre, 41.
39 43	Vuzū'	İbn Ebī Leylā Hasan b. Şālih Sufyān es-Sevrī Muhammed el-Bākır Kāsim er-Ressī	Murādī Murādī Murādī Ahmed Murādī	'Osman b. 'Affān 'Alī b. Ebī Tālib	Farklı Farklı	Ṭahāre, 69. Ṭahāre, 69.
45	Vuzū'	Zeyd b. 'Alī 'Alī b. el-Ḥuseyn	Ahmed	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Farklı	Ṭahāre, 41.
49	Vuzū'	'Abdullāh b. el-'Abbās	Murādī	Lakīt b. Şabire	Çok yakın	Ṭahāre, 92.
59	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Ömer b. el-Ḥaṭṭāb	Çok yakın	Ṭahāre, 109.
63	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Cābir b. 'Abdillāh	Kısmen aynı	Ğusl, 26.
65	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Ebū Hüreyre	Benzer	Ṭahāre, 110.
73 74 75	Vuzū'	'Abdullāh b. Mūsā Ahmed b. 'İsā Kāsim er-Ressī	Murādī	Enes b. Mālik Bureyde b. el-Ḥuseyb	Farklı-ziyade Farklı-ziyade	Ṭahāre, 101. Ṭahāre, 101.
94 95	Vuzū'	Ahmed b. 'İsā	Ahmed	Bureyde b. el-Ḥuseyb	Farklı	Ṭahāre, 101.
96 97 98	Vuzū'	Muhammed el-Bākır Kāsim er-Ressī	Ahmed Ahmed Murādī	'Ā'īşe bint Ebī Bekr 'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Benzer Benzer	Ṭahāre, 101. Ṭahāre, 120.
99	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Cābir b. 'Abdillāh	Çok yakın	Ṭahāre, 123.
104 105	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Alī b. Ebī Tālib 'Alī b. Ebī Tālib 'Alī b. Ebī Tālib	Kısmen aynı Kısmen aynı Kısmen aynı	Ṭahāre, 112. Ṭahāre, 130. Ğusl, 28.
111 116	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Abdullāh b. 'Ömer 'Abdullāh b. 'Ömer	Kısmen aynı Kısmen aynı	Cumu'a, 7. Cumu'a, 25.
120 121	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Benzer	Ṭahāre, 151, 156, 157.
121	Vuzū'	Kāsim er-Ressī	Murādī	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Benzer	Ṭahāre, 151, 156, 157.
126 150 145	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Ümmü Seleme Ḥavle bint Ḥakīm	Yakın Yakın	Ṭahāre, 131. Ṭahāre, 131.

136	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr 'Â'îşe bint Ebî Bekr Ümmü Hânî'	Benzer Benzer Benzer-ziyade	Tahâre, 145, 146, 148, 149. Gusl, 9, 10.
138	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Farklı	Tahâre, 178.
139	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Ebû Hüreyre	Farklı	Tahâre, 176.
140	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Çok yakın	Tahâre, 163.
141	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Â'îşe bint Ebî Bekr	Çok yakın	Tahâre, 163.
146	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Ümmü Seleme	Çok yakın	Tahâre, 150.
149	Vuzû'	Ümmü Seleme	Murâdî	Ümmü Seleme	Çok yakın	Tahâre, 150.
151	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Enes b. Mâlik Enes b. Mâlik	Farklı Farklı	Tahâre, 170. Nikâh, 1.
154 155 161	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Abdullâh b. el- 'Abbâs	Farklı	Miyâh (No. 325)
162	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Meymüne bint el- Hâriş	Yakın	'Atîre, 12.
163 164	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır Kâsım er-Ressî	Ahmed Murâdî	'Abdullâh b. el- 'Abbâs	Farklı	Miyâh (No. 325)
168	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Ebû Katâde Ebû Katâde	Farklı Farklı	Tahâre, 54. Miyâh, 8.
175 176 177	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır Zeyd b. 'Alî Kâsım er-Ressî	Ahmed Ahmed Murâdî	Bilâl	Benzer	Tahâre, 86.
186	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Ammâr b. Yâsir	Yakın	Tahâre, 195.
187	Vuzû'	Ahmed b. 'İsâ	Ahmed	'Ammâr b. Yâsir	Aynı-ziyade	Tahâre, 195.
188	Vuzû'	Ebû Zer el-Gıfârî	Murâdî	Ebû Zer el-Gıfârî	Kısmen aynı	Tahâre, 203.
189	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Murâdî	Ebû Sa'îd el-Hudrî	Farklı	Gusl, 27.
190	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Murâdî	Ebû Sa'îd el-Hudrî	Farklı	Gusl, 27. Tahâre, 202.
192	Vuzû'	Bekr b. Sevâde	Murâdî	Ebû Sa'îd el-Hudrî	Kısmen farklı	Gusl, 27.

Tablo 6: el-Emâlî ile İbn Mâce'nin es-Sünen'inin Mukayesesi

Ahmed b. 'İsâ, el-Emâlî				İbn Mâce, es-Sünen		
No.	Bölümü	Müntehası	Kaynağı	Müntehası	Metin Lafız	Bölümü
1	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Alî b. Ebî Tâlib Enes b. Mâlik	Yakın Yakın	Tahâre, 9. Tahâre, 9.
2	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	Enes b. Mâlik	Yakın	Tahâre, 10.
3	Vuzû'	Selmân el-Fârisî	Murâdî	Selmân el-Fârisî	Çok yakın	Tahâre, 16.
5	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Murâdî	Sa'îd b. Zeyd Ebû Hüreyre Sehl b. Sa'd	Aynı Aynı Aynı	Tahâre, 41. Tahâre, 41. Tahâre, 41.
9 10	Vuzû'	Hüzeyfe b. Yemân Enes b. Mâlik	Murâdî	Ebû Sa'îd el-Hudrî Sa'îd b. Zeyd Ebû Hüreyre Sehl b. Sa'd	Aynı Aynı-ziyade Aynı-ziyade Aynı-ziyade	Tahâre, 41. Tahâre, 41. Tahâre, 41. Tahâre, 41.
17	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Murâdî	Enes b. Mâlik	Farklı	İkâmetu's- Şalât, 64.
18	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Murâdî	Enes b. Mâlik	Farklı	Tahâre, 50.

25	Vuzū'	Hasan b. Şālīḥ	Murādī	Ebū Hüreyre	Çok yakın	Tahāre, 26.
26	Vuzū'	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Murādī	Muğīre b. Şu'be Huṣeyfe b. Yemān	Benzer-ziyade Benzer-eksik	Tahāre, 13. Tahāre, 13.
27	Vuzū'	'Abdullāh b. 'Ömer	Murādī	Cābir b. 'Abdillāh	Çok yakın	Tahāre, 25.
28	Vuzū'	'Abdullāh b. 'Ömer	Murādī	Ebū Hüreyre 'Abdullāh b. 'Ömer	Aynı-ziyade Aynı	Tahāre, 27. Tahāre, 27.
29	Vuzū'	Kāsim er-Ressī	Murādī	Ebū Hüreyre Cābir b. 'Abdillāh	Benzer Farklı	Tahāre, 16. Tahāre, 18.
30	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Ebū Hüreyre	Benzer	Tahāre, 7.
32	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Ebū Hüreyre	Çok yakın	Tahāre, 26.
33	Vuzū'	Kāsim er-Ressī	Murādī	'Ömer b. el-Ḥaṭṭāb	Farklı	Tahāre, 14.
48	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib		Ubey b. Kā'b	Kısmen farklı	Tahāre, 47.
54	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Enes b. Mālik	Kısmen aynı	Tahāre, 89.
59	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Enes b. Mālik	Çok yakın	Tahāre, 60.
62	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Enes b. Mālik	Farklı	Tahāre, 139.
65	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Ebū Hüreyre	Benzer-ziyade	Zühd, 34, 36.
73	Vuzū'	'Abdullāh b. Mūsā	Murādī	Enes b. Mālik	Farklı-ziyade	Tahāre, 72.
74		Ahmed b. 'İsā		Bureyde b. el-Ḥuṣeyb	Farklı-ziyade	Tahāre, 72.
75		Kāsim er-Ressī				
77	Vuzū'	Muḥammed el-Bākır	Ahmed	'Abdullāh b. 'Amr	Farklı	Tahāre, 48.
79	Vuzū'	Kāsim er-Ressī	Murādī	Ebū Hüreyre	Farklı	Tahāre, 74.
81	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Benzer-ziyade	İkāmētu's- Şalāt, 137.
82	Vuzū'	Kāsim er-Ressī,	Murādī	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Farklı-ziyade	İkāmētu's- Şalāt, 137.
83		İbrāhīm b. 'Abdillāh				
85 86	Vuzū'	Kāsim er-Ressī	Murādī	'Alī b. Ebī Tālib	Farklı	Tahāre, 62.
87		Ahmed b. 'İsā Muḥammed el-Bākır				
88	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Kısmen benzer	İkāmētu's- Şalāt, 137.
94	Vuzū'	Ahmed b. 'İsā	Ahmed	Enes b. Mālik	Farklı	Tahāre, 72.
95				Bureyde b. el-Ḥuṣeyb Cābir b. 'Abdillāh	Farklı Farklı	Tahāre, 72. Tahāre, 72.
111	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Abdullāh b. 'Ömer	Kısmen aynı	İkāmētu's- Şalāt, 80.
116				'Abdullāh b. el- 'Abbās	Kısmen aynı- ziyade	İkāmētu's- Şalāt, 83.
120	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Meymüne bint el-Hāriş	Benzer	Tahāre, 94.
121				Cubeyr b. Muṭ'im	Benzer	Tahāre, 95.
122	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Alī b. Ebī Tālib	Yakın	Tahāre, 138.
123	Vuzū'	Muḥammed el-Bākır	Ahmed	'Ā'īşe bint Ebī Bekr	Aynı	Tahāre, 111.
125		Kāsim er-Ressī	Murādī	'Abdullāh b. 'Ömer	Aynı	Tahāre, 111.
126	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	Ümmü Seleme	Yakın	Tahāre, 107.
150						
145						
128	Vuzū'	'Abdullāh b. 'Amr	Murādī	'Abdullāh b. 'Amr	Aynı	Tahāre, 111.
134	Vuzū'	'Alī b. Ebī Tālib	Ahmed	'Alī b. Ebī Tālib	Çok yakın	Tahāre, 134.
135	Vuzū'	Kāsim er-Ressī	Murādī	'Alī b. Ebī Tālib	Çok yakın	Tahāre, 134.

136	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	'Â'îşe bint Ebî Bekr Meymüne bint el-Hâriş	Benzer Benzer	Tahâre, 35. Tahâre, 35.
138	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Abdullâh b. Sa'd	Farklı	Tahâre, 130.
142	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	'Abdullâh b. el- 'Abbâs	Farklı-eksik	Tahâre, 33.
146	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Ümmü Seleme 'Â'îşe bint Ebî Bekr	Çok yakın Kısmen benzer	Tahâre, 108. Tahâre, 108, 124.
148	Vuzû'	'Abdullâh b. el- 'Abbâs	Murâdî	Ebû Hüreyre Ebû Eyyüb el- Ensârî	Benzer Benzer	Tahâre, 108. Tahâre, 108.
149	Vuzû'	Ümmü Seleme	Murâdî	Ümmü Seleme 'Â'îşe bint Ebî Bekr	Çok yakın Kısmen benzer	Tahâre, 108. Tahâre, 108, 124.
151	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Enes b. Mâlik Ebû Sa'îd el-Hudrî	Farklı Farklı	Tahâre, 101. Tahâre, 100.
154 155 161	Vuzû'	Kâsım er-Ressî	Murâdî	Câbir b. 'Abdillâh Ebû Ümâme	Farklı Farklı	Tahâre, 76. Tahâre, 76.
156 157 158 159	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır Kâsım er-Ressî Muhammed el-Bâkır Kâsım er-Ressî	Ahmed Murâdî Ahmed Murâdî	Enes b. Mâlik	Yakın	İkâmetu's- Şalât, 66.
163 164	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır Kâsım er-Ressî	Ahmed Murâdî	Câbir b. 'Abdillâh Ebû Ümâme	Farklı Farklı	Tahâre, 76. Tahâre, 76.
168	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Ebû Katâde	Farklı	Tahâre, 32.
170 173	Vuzû'	'Alî b. Ebî Tâlib	Ahmed	'Abdullâh b. Muğaffel	Benzer	Şalât, 12.
180	Vuzû'	Muhammed el-Bâkır	Ahmed	Ubey b. Kâ'b	Farklı	Tahâre, 48.

Sonuç

Bu çalışmada Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd'e nispet edilen *el-Emâlî* adlı eser ile Sünnî hadis literatürünün temel kaynakları arasında yer alan Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâ'î ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'leri mukayeseli olarak ele alınmış; söz konusu eserler arasındaki rivayet ortaklığı, lafız ilişkisi ve isnâd yapısı nicel veriler ışığında analiz edilmiştir. Karşılaştırmada toplam 198 rivayet esas alınmış ve elde edilen bulgular sayısal oranlar üzerinden değerlendirilmiştir. Sünen türü eserlerde merkezi bir bölüm olarak konumlanması ve yüksek temsil kabiliyetine sahip olması nedeniyle mukayeselerde Tahâre bölümü tercih edilmiştir. Bu bölüm özelinde aynı rivayet evreninin esas alınmış olması ise karşılaştırmanın metodolojik tutarlılığını sağlamış; rivayetlerin tespit durumu, lafız benzerlik/farklılık durumu ve sened yapıları elde edilen veriler üzerinden yorumlanmıştır.

Yapılan karşılaştırmalar, *el-Emālî* ile *Sünen-i erbaa* arasında genel olarak %33 ile %38 aralığında değişen bir müşterek rivayet oranı bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu oran, Zeydî hadis geleneğine ait bir eserin Sünnî hadis külliyyatının temel metinleriyle sınırlı fakat kayda değer bir kesişim alanına sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, rivayetlerin yaklaşık üçte ikisinin *es-Sünen*'lerin metinlerinde tespit edilememiş olması, *el-Emālî*'nin müstakil bir rivayet havzasına dayandığına ve farklı bir nakil geleneğini yansıttığına işaret etmektedir.

Mukayeseye konu edilen dört *es-Sünen* arasında *el-Emālî* ile en yüksek ortaklık oranının Tirmizî'nin *es-Sünen*'i ile gerçekleştiği görülmektedir. Tirmizî ile yapılan karşılaştırmada ortak rivayet oranının %37,38'e ulaşması, söz konusu eserin gerek içerik gerekse rivayet çeşitliliği bakımından *el-Emālî* ile daha yakın bir ilişki sergilediğini düşündürmektedir. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'leriyle yapılan mukayeselerde ise bu oranın %34,35 olduğu, Nesâî'nin *es-Sünen*'inde ise bu oranın %33,84 ile nispeten daha düşük kaldığı tespit edilmiştir. Ortak rivayetler içerisindeki lafız ilişkisi dikkate alındığında, her dört mukayesede de aynı lafızla nakledilen rivayetlerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Buna mukabil ortak rivayetlerin büyük çoğunluğunun benzer veya farklı lafızlarla nakledilmiş olması, rivayetlerin mana düzeyinde muhafaza edildiğini; fakat metinsel aktarımda farklı rivayet kanallarının veya tasarruf biçimlerinin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, aynı zamanda rivayetlerin sözlü ve yazılı dolaşımı sırasında lafızdan ziyade mana ve muhtevaya öncelik verildiğini düşündürmektedir.

İsnâd boyutunda yapılan değerlendirmede ortak rivayetlerin önemli bir kısmının farklı sahâbî veya tâbîler aracılığıyla nakledildiği tespit edilmiştir. Aynı sahâbîden nakledilen rivayetlerin oranının dört eserde de düşük seviyelerde kalması, *el-Emālî*'nin rivayet ağının Sünnî literatürdeki yerleşik rivayet ağından ayrıştığını ve büyük ölçüde farklı isnâd hatları üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu durum Zeydî hadis geleneğinin isnâd yapısı bakımından da Sünnî hadis geleneğinden farklı bir havzaya sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu çalışma *el-Emālî*'nin Sünen literatürüyle kısmi bir kesişim alanına sahip olmakla birlikte gerek metin gerekse isnâd düzeyinde kendine mahsus bir rivayet karakteri taşıdığını ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, Zeydî hadis mirasının erken dönem hadis literatürü içerisindeki yerini daha sağlıklı biçimde değerlendirebilmek için mezhepler arası mukayeseli çalışmaların önemini bir kez daha teyit etmektedir. Bu yönüyle *el-Emālî*, Sünnî hadis külliyyatının dışında kalan ancak onunla aynı tarihsel zeminde şekillenen alternatif bir hadis aktarım geleneğini görünür

kılmaktadır. Dolayısıyla *el-Emâlî*, Zeydî hadis literatürünün temsili bir metni olmasının yanı sıra hadis rivayet ağının çoğulcu yapısını ve çeşitliliğini tespit etmeye imkân veren kaynaklardan biri olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda *el-Emâlî* birbirinden farklı ilmi ve kültürel çevrelerin rivayet geleneğine dair ipuçları barındıran müstakil bir kaynak olarak ele alınmayı hak etmektedir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, *el-Emâlî* adlı eserin farklı yöntemlerle muhtelif açılardan ele alınmaya elverişli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda *el-Emâlî*'nin musannef ve âsâr türü diğer mecmualarla mukayeseli olarak ele alınması, rivayet dolaşımının daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine katkı sağlayabilecektir. Ayrıca eserdeki rivayet ağının tabakât, ricâl ve cerh-ta'dîl literatürüyle karşılaştırılması da önemlidir. Bu sayede Zeydî hadis çevrelerinin râvi profili ve hoca/talebe ağlarının daha net biçimde ortaya konulması mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Ahmed b. 'İsā b. Zeyd. *el-Emālī Kitābu Ra'bi's-sad'*. thk. Alī b. İsmā'ıl el-Mueyyed. 3 Cilt. Beyrūt: Dāru'n-Nefā'is, 1410/1990.
- Ahmed Maḥmūd Şubḥī. *Fī 'ilmi'l-Kelām Dirāsetu'l-felsefiyye liārā'i'l-firākī'l-İslāmiyye*. 3 Cilt. Beyrūt: Dāru'n-Nehzati'l-'Arabiyye, 3. basım, 1991.
- Alī b. Abdilkerīm el-Fuḫayl. *ez-Zeydiyye nazariyye ve taṣbīḳ*. 'Ammān: Cem'iiyyetu 'Ummālī'l-Meṭābi'i't-Te'āvuniyye, 1405/1985.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2008.
- Demirci, Kadir. “Çağdaş Zeydî Âlimlerle Zeydiyye ve Hadis Üzerine”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 4/1, (2006), 151-165.
- Demirci, Kadir. *Zeydiyye ve Hadis*. ed. Atilla Atik. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Ebū Dāwūd, Suleymān b. el-Eş'aş es-Sicistānī. *Sunenu Ebī Dāwūd*. thk. Muḥammed Muḥyiddīn 'Abdulḥamīd. 4 Cilt. Beyrūt: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ty.
- el-İşfahānī, Ebū'l-Ferec 'Alī b. el-Ḥuseyn. *Mekātīlu't-tālibiyyīn*. thk. Seyyid Ahmed Şaḫr. Beyrūt: Mu'essesetu'l-'A'lemī li'l-Maṭbū'at, 1419/1998.
- Erul, Bünyamin. *Hadis Tetkikleri*. Ankara: OTTO Yayınları, 2016.
- Gökarp, Yusuf. “Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2007), 55-93.
- Ḥamīduddīn, 'Abdullāh b. Muḥammed. *ez-Zeydiyye kırā'etun fi'l-meşrū' ve baḥşun fi'l-mukevvenāt* Şan'ā': Merkezu'r-Rāid, 1424/2004.
- İbn Ebī'r-Ricāl, Safiyyuddīn. *Maḥla'u'l-budūr ve mecma'u'l-buḥūr fī terācimi ricāli'z-Zeydiyye*. thk. 'Abdurraḫīb Muḥammed Ḥucr. 4 cilt. Yemen: Merkezu Ehli'l-Beyt, 1425/2004.
- İbn Māce, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. Yezīd. *Sunenu İbn Māce*. thk. Muḥammed Fuād Abdülbākī. 2 Cilt. Mısır: Dāru İḫyā'i'l-Kütübī'l-'Arabī, ty.
- Kettānī, Muḥammed b. Ca'fer. *Hadis Literatürü*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayınları, 1994.
- Muḥammed Fu'ād Abdülbākī. *Teyşīru'l-menfa'a bi-kitābey Miftāḫi kunūzi's-sunne ve'l-Mu'cemi'l-müfreh li-elfāzi'l-ḥadīsi'n-nebevī*. Kahire: Dāru'l-ḥadīs, ty.
- Nesā'ī, Ebū 'Abdirrahmān Ahmed b. Şu'ayb. *Sunenu'n-Nesā'ī*. thk. 'Abdulfettāḥ Ebū Gıdde. 9 Cilt. Halep: Mektebetu Maṭbū'ati'l-İslāmiyye, 1406/1986.
- Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Sārimuddīn el-Vezīr, İbrāhīm. *el-Feleku'd-dervār fī 'ulūmi'l-ḥadīs ve'l-fıkh ve'l-āşār*. thk. Muḥammed Yahyā Sālim 'İzzān. Şan'ā' - Sa'de: Mektebetü't-Türāşī'l-İslāmī - Dāru't-Türāşī'l-Yemenī, 1415/1994.
- Sezgin, Fuād. *Buḫārī'nin Kaynakları*. Ankara: OTTO Yayınları, 2017.

- Tanrıverdi, Mustafa. "Ahmed b. 'İsâ b. Zeyd ve Emâlî Adlı Hadis Eseri Üzerine Bir İnceleme". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 309-342.
- Tanrıverdi, Mustafa. "Emâlî'deki Rivayet ve Görüşler Özelinde Muḥaddis Ahmed b. 'İsâ'nın III. (IX.) Asırdaki İtikâdî ve Fikrî Tartışmalara Yaklaşımı". *Şarkiyat* 12/1 (2020), 36-63.
- Tanrıverdi, Mustafa. "Klasik Dönem Zeydî Hadis Edebiyatı: 7./13. Yüzyıla Kadar". İçinde *İlahiyat Alanında Tétkik ve Değerlendirmeler* ed. Kasım Ertaş. 79-109. Ankara: Serüven Yayınları, 2023.
- Tanrıverdi, Mustafa. *Zeydî Muḥaddis Ahmed b. 'İsâ'nın Emâlî Adlı Eserinin Kaynakları ve Tasnif Metodu*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed. *Sunenu't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muḥammed Şâkir. 5 Cilt. Mısır: Mektebetu ve Maṭba'atu Muṣṭafâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Vecîh, 'Abdusselâm b. 'Abbâs. *Maṣâdiru't-Turâs fi'l-Mektebeti'l-Hâşşa fi'l-Yemen*. 2 cilt. 'Ammân: Mu'essesetu'l-İmâm Zeyd b. 'Alî es-Şekâfiyye, 1422/2002.